

Kapittel 5

De mildeste straffene – påtaleunndatelse, erstatningskrav og forelegg

Sigurd Eldegard, Knut Hamsun, Peter Munheim og Sigmund Rein

De mildeste straffene deles ut til tre av utvalgets eldste, Rein, Eldegard og Hamsun, og til Munheim, som ble regnet som en perifer forfatter og person. Begge deler viser noen generelle trekk ved oppgjøret som spilte inn på saker som ble vurdert. Det er verdt å merke at dette kapittelet ikke inneholder alle som fikk økonomisk erstatning som straff, fordi det gjorde for eksempel Lars Hansen også, selv om han behandles først i kapittelet om diktermøtet i Weimar. For Eldegard og Hamsun er det rimelig å anta at rettssakene hadde fortonet seg helt annerledes om de hadde vært yngre, ettersom deres overtredelser må kunne sies å være ganske graverende, mens Munheim og Rein har mindre saker.

SIGURD ELDEGARD (1866–1950)

Født: 16.07.1866, Årdal, Sogn

Litterær produksjon før 1940: Ti drama (spel, komedier og eventyrspel), en roman og en barnebok

Medlem av DnF: Ja

Medlem av NS: Ja, siden 21.10.1940

Dom: Påtaleunntatelse av Oslo byrett, 23.11.1946

Sigurd Eldegard finner vi informasjon om i *Hvem er hvem* fra 1938, men ikke i de senere utgavene. Der kan vi lese at han er født i Årdal i 1866, i en bondefamilie, og at han tok artium så tidlig som i 1889. Året etter var han vernepliktig offiser. Svigerfaren hans er oppgitt som skipskaptein og havneassistent; Eldegard er altså en av få mannlige forfattere som gifter seg oppover i yrkeshierarkiet (Hjellbrekke et al., 2025). Faren til Eldegard var kjent som felespiller og spilte angivelig med datidas storheter Myllarguten og Ola Mosafinn. Denne ferdigheten overleverte faren til sine sønner, og dermed også Sigurd.

Eldegard var i sin tid kjent som skuespiller ved Nationaltheatret, og det er også dette som er hans ettermæle. I standen deltok han også i organisasjonslivet: i styret i Norsk skodespelarforbund, i Norsk Bokmannslag (en forfatterforening for nynorskforfattere) og i skuespillernes stipendkomité. Fra 1918–1920 var han sjef for Det Norske Teatret. Samtidig skrev han en del selv også, blant annet ti skuespill, og fra 1929 var han medlem av Den norske Forfatterforening.

Mest kjent er han for skuespillet *Fossegrimen*, og som indirekte har blitt tydelig til nå, er Eldegard en viktig aktør for nynorsk språk: «Det var som 'såmann' for det nynorske talemålet på teaterscenen at Eldegard gjorde sin største innsats.», står det i *Norsk biografisk leksikon*. Skuespillet ble satt opp samme år som Norge fikk selvstendighet fra Sverige, i 1905, og var en enormt populær forestilling. Det skadet nok ikke at det er et nasjonalromantisk stykke om et spillemannsmiljø, med musikk av komponisten Johan Halvorsen, som for første gang i historien brukte hardingfele som soloinstrument med orkester. Stykket skal angivelig ha blitt satt opp på Nationaltheatret 130 ganger, over flere sesonger, og det ble også satt opp på Det Norske Teatret flere sesonger.

I tillegg kommer alle oppsetningene rundt om i landet og på mindre scener, som det ikke finnes gode tall for. Like fullt kan det nok trygt sies å være det mest populære teaterstykket i perioden 1905–1940, og i noen av oppsetningene spilte Sigurd Eldegard selv. I leksikonet nevnes det også at Eldegard var konsulent ved Det Norske Teatret i okkupasjonstida mens teateret var N.S.-styrt, men ingenting om at Eldegard selv var medlem.

Sigurd Eldegard var også medlem av N.S., og tiltalen mot ham i landsviksaken er i tre punkter: (1) propagandaartikler i *Fritt Folk*, (2) å ha gjennomført opplesninger på lagsmøter i N.S. og dermed bidratt til fiendens kammoral, og (3) å ha støttet Frontkjemperkontoret med til sammen 75 kr, noe som i 2024-kroner var omtrent 2 300,-.

Sigurd Eldegard ble medlem i NS 21.10.1940. I spørreskjemaet som er bilag til innmeldelsen hans, redegjøres det for to forhold som er viktige for nazistene: for det første hvorvidt det er noe ikke-arisk rase eller jødisk innslag i familien, og for det andre hvorvidt vedkommende har vært medlem av Frimurerlosjen. På den første kan Eldegard svare avkreftende, men på det andre må han forklare om sitt medlemskap av 2. grad i Frimurerlosjen. Han oppgir å ha vært medlem av Johanneslosjen, ikke hatt embede og at han ikke kan huske når han ble medlem, men at det er over 40 år siden. Han oppgir også å ha meldt seg ut av Frimurerlosjen omtrent et år før han søkte opptagelse i NS. Det er ikke noe som tyder på at dette har vært problematisk for tyskerne.

Som mange andre fyller Sigurd Eldegard ut enquêten «Hvorfor jeg er medlem av NS», som Øystein Orre Eskeland (som vi får lese mer om i kapittel 9), som leder for Norsk Artikkeltjeneste distribuerer videre og ber landets redaktører ta inn i avisene. Dette gjøres 7. mars, og følgende besvarelse følger altså fra «skuespilleren Sigurd Eldegard»: «Fordi jeg i nasjonalsosialismen, og i samarbeide med Tyskland, ser den eneste mulige redning for Norge. Der er ingen annen.»

Dette er altså langt uti krigen, hvor mye har blitt kjent av konsentrasjonsleire og hva som foregikk der. Dette uttaler Sigurd Eldegard seg ikke om noe sted som har blitt gjenfunnet i denne sammenhengen. Han deltok på NS- og NSK-møte for St. Hanshaugen-avdelingen 30.04.1942, for omtrent 60 tilhørere, med en opplesning av Ibsen og Bjørnson. Etter ham på programmet var kf. Fru Nygård med et kåseri. I rapporten som vedlå saken står det at det «var meget underholdende og ble mottatt med stor begeistring».

I 1945 suspenderes Sigurd Eldegards stemmerett, og han får nyss om at det skal komme en sak mot ham. Han skriver da til Oslo politikammer:

Jeg tør si at jeg elsker mitt land over alt på jord. Og skjønt jeg ser noen prester skriver, at hva det først og fremst kommer an på, er at vi bekjenner vår synd og gjør bod og bedring, kan jeg ikke følge det som jeg har gjort meg skyldig i landssvik ved å ha vært [sic] medlem av et politisk parti som hadde det mest menneskekjærlige program. Som vern om kristendommens grunnverdier, fellesnytteten foran egen nytten, hva der vel vil si, elsk din neste som deg selv – kjernen i Kristi evangelium. Jeg tvilte ikke på at lederne mente det alvorlig.

Jeg har ingen stilling hatt i partiet.

Om rettsforfølgning (straffesak) mot meg har jeg ikke hørt noe. Hittil.

Jeg må dessuten bemerke at min samlede familie (kone, sønn og døtre) hele tiden har vært glødende ivrig imot denne min politiske innstilling. Men jeg forstod ikke at jeg tok feil.

Datoen er 29. august, og brevet ble underskrevet «ærbødigst» Sigurd Eldegard. Det er ikke helt enkelt å vurdere dette brevet, men det bringer opp noen momenter vi finner i flere uttalelser fra den tiden: et forsvar for egne handlinger og et ønske om å bli sett på med nåde. Det siste gjorde faktisk at Eldegard fikk påtaleunntatelse i rettssystemet. I dokumentene kan vi lese at «På grunn av siktedes høye alder (81 år) antar en at intet offentlig hensyn krever påtale, og en tillater seg å foreslå at påtale unntates i henhold til strprl. [paragraf] 85, II, 1.pkt.». Dette sendes fra to politifullmektiger i Oslo Statsadvokatembete 27.11.1946 til «herr Riksadvokaten», og det ble slik. Som med Krogh møter Eldegard en mer prinsipiell behandling i DnF, det vil si at han ekskluderes. Omtrent tre år etter Landssviksaken, 30.01.1950, døde Eldegard.

Eldegard hadde tre skjønnlitterære utgivelser under okkupasjonen: *Ungdom. Eit lite spel i 3 akter* i 1940 på Norlis forlag, samt *Hvem er jeg –? En liten roman* i 1942 på Gyldendal. Begge disse var før forfatterboikotten, og det er dermed ikke overraskende at de forble unevnt. Han utga imidlertid også en roman i 1943 på naziforlaget Blix, og det står overraskende nok ikke noe om den i Landssviksaken, slik det gjør om tilsvarende utgivelser for andre

forfattere. Det som kommer frem, er at landssviksakene er svært ujevne: både i hvordan de har innhentet informasjon i etterforskningen, og i hvordan de har behandlet tilgjengelig og innhentet informasjon. Romanen fra 1943 heter *Kunstnere*. En god og lesverdig bok, meldte *Brønnøysunds avis*⁶⁶, mens Aftenpostens anmelder Vic melder at den skildrer «en ung manns Sturm- und Drang-periode», men at den «lodder ikke særlig dypt», før nådestikket: «Litteratur er det ikke».⁶⁷ Samme år vant også Sigurd Eldegard førstepremie i Riksringkastingens manuskript-konkurranse som beste blant 43 innsendte hørespill, og premien var at det ble oppført i radioen.⁶⁸ Dette var på en tid hvor det var utbredt kjennskap til at NRK var nazifisert. De som fikk andre- og tredjeplass i konkurransen, var Anders Underdal, som behandles i kapittel 9, og den tidligere ukjente forfatteren Arne Hammond Wolff, som hadde hatt en sentral plassering i NS ungdomsfylking og hadde tjenestegjort i første linje på Leningradfronten som lagfører.

KNUT HAMSUN (1859–1952)

Født: 04.08.1859, Vågå, Oppland

Litterær produksjon før 1940: rundt førti romaner, dikt og sakprosa utgivelser

Medlem av DnF: Ja, frem til 1935

Medlem av NS: Mest sannsynlig, offentlig støttespiller og nålbærer

Dom: Økonomisk erstatning, Sand herredsrett, 19.12.1947 + Høyesterett, 23.06.1948

I den kollektive hukommelsen og i de fleste behandlinger av kunstnere og landssvik får Knut Hamsun betraktelig mer oppmerksomhet enn han gjør her. Grunnen er åpenbar: Han er den soleklart største norske forfatteren som støttet Hitler og nazismen, og det attpåtil på en svært aktiv måte, noe som gjør

66 *Brønnøysunds Avis*, torsdag 2.03.1944, s. 4, anonym anmeldelse.

67 *Aftenposten*, lørdag 15.04.1944, s. 3.

68 *Aftenposten*, fredag 05.11.1943, s. 3.

saken interessant også langt utenfor Norges grenser. Han er av særlig interesse både på grunn av hans betydning i propagandasammenheng og mengden av det han skrev selv, men også på grunn av hans bruk av forfatterautoritet. I landssviksammenheng er han også det statistikerne kaller en «uteligger», ved at saken trekker langt ut i tid og er svært omfattende i form av dokumentgrunnlag. Der hvor en del av forfatterne som behandles i denne boka er mindre kjente og løftes frem ved å behandles som de gjør her, blir det på sett og vis motsatt med Hamsun: Han settes inn i et landskap han vanligvis blir hevet over. Når det kommer til litterær kvalitet, finnes det gode grunner for å gjøre det, og det er lett å bruke for eksempel Nobels litteraturpris for å trekke ham bort fra dette landskapet. Like fullt kan det være interessant å se på hans rolle som litterær landssviker i lys av andre likedanne. Kanskje dvelte de ved samme problemer og spørsmål? Kanskje handlet de likt? Kanskje hadde de kontakt på ett eller annet vis? Delte de bakgrunn?

Hans Fredrik Dahl (2018, s. 88) tar for seg saken individuelt og skriver: «Hamsun ble ansett som en dikter som brukte sitt navn til å drive propaganda for fienden, enda han stort sett sa det samme som under første verdenskrig, og kanskje ikke selv la stor vekt på forskjellen heller: Tyskland var landet, England måtte nedkjempes, u-båtene gjorde nytte for seg nu.» Dahl har rett i at dommen mot Hamsun er blitt trukket i tvil og er omdiskutert, men etterlater det vel åpent hvorvidt han mener det er rimelig eller ikke. Spørsmålet om Hamsun stort sett sa det samme under første og annen verdenskrig, er også verdt å holde åpne. Andenæs (1979a, s. 161; 1979b, s. 160) er en god representant for motsatsen til Dahl, og skriver: «Alt i alt synes jeg spørsmålet om Hamsun ble mishandlet av rettsvesenet må besvares med nei». Andenæs fremhever også at saken hadde blitt bedre om man hadde fulgt Hamsuns eget ønske og ikke inkludert en psykiatrisk undersøkelse.

Saken mot Hamsun endte med et erstatningskrav, og grunnlaget for det ble anført som: «Knut Hamsun er oppført i Nasjonal Samlings kartotek som opptatt i organisasjonen 22.12.1940 med medlemsnummer [sic] 26.000. Hamsun hevder at han aldri har meldt seg inn i N.S., men innrømmer at han etter hånden gled inn i denne organisasjon således at han har ansett seg for å være medlem, og han har i spørreskjema fra N.S. den 15.01.1942 skriftlig

erklært, at han har tilhørt Quislingpartiet.»⁶⁹ Denne historien har siden skapt en usikkerhet rundt Hamsuns N.S.-medlemskap, men i praktisk henseende har han jo selv ansett seg som medlem, og da er det rimelig at andre også gjør det. Som Eldegard og flere fyller han ut «Hvorfor jeg er medlem av N.S.», og den står først i *Grimstad Adresstidende* 30.01.1941. Rettsboka fra Sand herredsrett noterer også at innholdet i Hamsuns artikkel samt artikkelen «Jeg er trygg for Norge under Vidkun Quislings ledelse» er oversatt til tysk og publisert i *Deutsche Zeitung* 23.10.1941. De slår fast at han har «gått sterkt inn for å svekke den norske motstann [sic], rakke ned på våre lovlige myndigheter og våre allierte, forherlige okkupasjonsmakten og oppfordre nordmenn til frontinnsats på fiendens side».⁷⁰ Boten Hamsun mottok på 325 000 kroner er blant de største i hele landssvikoppjøret, om ikke den største.

PETER MUNHEIM (1891–1984)

Født: 06.01.1891, Mundheim

Litterær produksjon før 1940: To diktsamlinger

Medlem av DnF: Ja

Medlem av NS: Ja, fra våren 1942 til 08.05.1945

Dom: Bot på 500 kroner, Statsadvokaten for landssviksaker i Bergen og Hordaland, 20.11.1945

Peter Munheim er den første av forfatterne som etterforskes i landssvikoppjøret, og den eneste fra sitt område: Han bodde på Varaldsøy, var bonde der, likt hans foreldre og besteforeldre. Han ble medlem av NS fra våren 1942 og propagandaleder for Nasjonal Samlings lag i Varaldsøy i ett års tid. Etternavnet ble skrevet både som Mundheim og Munheim om hverandre. Hans søknad om opptagelse i NS er sendt 22.12.1941, og der oppgir han «Bokskriving» som yrke. Han avhøres allerede i juli 1945 av konstabel Jan Dysvik ved Strandebarm lensmannskontor. Der oppgir Munheim å ha brent opp propagandamate-

69 LS-sak, rettsbok fra Sand herredsrett.

70 LS-sak, rettsbok fra Sand herredsrett.

riellet han fikk tilsendt, bortsett fra en plakate mot svartebørshandel som han hadde hengt opp på sin brors forretning. Sverre Munheim, broren, var også NS-medlem. Det oppgis at Peter Munheim gjorde to oversettelser som han ba om å få gjøre for Folke- og opplysningsdepartementet fordi han var syk, på Jondal sykehus, og trengte penger: «Det umuligste av allt» fra dansk til norsk, og «Der strom» fra tysk til norsk. Diktet «Klokka» og artikkelen «Kosmologiske tankar» nevnes eksplisitt, men ikke flere.

Munheim debuterte i 1925 og ble med i DnF i 1936.

«Han har i kvadet 'Solheim' offentliggjort i *Fritt Folk* 10.05.1942 og i diktsamlingen 'Atlantiske dikt' utgitt på Kamban forlag i 1942, oppfordret til støtte av NS.», står det å lese i titalen. Dokumentene i landssviksaken går imidlertid ikke nærmere inn på dette – utover at det finnes avisutklipp som dokumenterer det. Om kvadet Solhov, som det er publisert som (og ikke *Solheim*), er det mye som kan sies, og her kan det tjene som et eksempel på NS-propaganda:

Vinterlandet,
vaknar, ventar:
Sigrande solhov
sælsleg lyser.
Vende er kome,
vår er varsla.
Augo lyftest
motaudsynt ovring.
Framtidsfylkingi
under fana
traust samlast
i tru og tillit
vak og dådug
vend mot dawningi.

Du som enno
ikke er med,
mink dei meinhuga
motmenns flokk,
som sol av det nye

skjer i syni,
som går i berg
og gøymer seg burt
og ventar i løynd
den vonde vargtid
med bitter og blodig
broderstrid,
då hatet og hemnen
skal hungeren sletta.
Lenge lygni
frå London gøyste deim
inn sin etsande
os i sjæli,
med moskovitisk
mordgift blanda,
øsende av eiter
og infami.
Man hine myrkemenns
meinråder burt!
Lit ikkje lenger
den løynske flikring,
at de nærer
Noregs folkesjæl,
når de i trollhug
tver og trå
hemngiruge
hyller hatet.
Bryt bruene
til det burtjarne!
Ringe å lite på,
rotne er dei.

Brenn skipi

som berre er vrak!
Frå skrymtarar vend dykk
til sanne vener.
Lat hugnad ved heimlandet
heimatt koma.
Vend viljen
mot det vertande:

Framtids fedreland,
freda Europa,
som samlar si kraft
til større landnåm
av åndelege,
ukjende rike,
når bolsjevismens
brand er sløkket
og lufti reinkska
for lurande gift.

Framtidssyningi,
folkesamlingi
vilkår for vår
vidare liv.
Skræmeleg eingong
vil stormen fra Asia
valda det verste
for Vesterheimen,
undergang
for Aftanlandi,
um ikkje eit einigt
fast oppbygd
megtigt Europa
møter uveret.
Kan de kje skilja

i koming det store,
som sjølve verdssoga
syner og vil? –

Fremdjervt me stemner
i frendefylgje
med det megtige
Midtens folk
og dei andre tjodar
under teiknet:
Ein for Alle,
Alle for Ein,
Pro patria,
Pro Paneuropa!

Diktet er nesten som et leserbrev og fremstår tydelig som propaganda. Interessant i denne sammenhengen er kanskje at det biter seg tydelig fast i nazistenes framtidsforestillinger (Wilhelmsen, 2021a, 2021b) og ikke bare kjøper disse, men også promoterer dem heftig. Igjen møter vi en referanse til Oswald Spengler om *Aftenlandets undergang*, som hadde en tydelig gjenklang på 30- og 40-tallet. Diktene hans fra debuten *Einsemdsongar* er ganske ulike, men har en slags naturmystikk. Her er et av dem:

Fagre sus i skogen!
Den gyllne ettersumar andar i deg,
andar upp fraa dalen, fraa mogne aldehygar,
andar med honningdaam av blømande røslyng.
Ugløymande kveldsus i skogen!
Rikt bognar myrkret av din fylle og din vænleik!
For ein botnlaus velklang! For ein endelaus musik!
Ja du langleg glidande, du djupe tonande,
løyndomsame, evige sus gjennom krunorne –
Kva er det du syng um? Mi sjæl gaar so langt
burt. –

Er det tusundaars minne som drøymer i din famn?
Er det laage, linne tonar fraa det sokkne landet,
fjerne, fjerne harpetonar fraa det tapte Paradis,
er det det mi sjæl, paa heimveg leidd, drøymande
 høyrer
i dit djup, sæle skogsus, der du syngjande gaar
 burt? –
Ein helag flod som endelaust
glid avstad i myrkret
under stjerne-elden linn.

I et intervju oppgir Mundheim at han «Helt sidan eg var smågut har eg visst at jorda var levande», og denne koblinga mellom naturmystikk og nazisme, som ser ut til å gjøre seg gjeldende i tilfellet Mundheim, er ikke det eneste eksemplet på en slik kobling. Vår analyse av det norske forfatterfeltet viste at vitalisme er assosiert med nazisme (Hjellbrekke et al., 2025).

Når det kommer til landssviksaken, vedtok Peter Munheim forelegget 18.12.1945, men fikk betraktelige problemer med å betale tilbake beløpet. Han skreiv til erstatningsdirektoratet flere ganger og ba om utsettelse og ettergivelse. I likhet med andre som fikk dom, ble han ekskludert fra DnF, men ble tatt opp igjen da han søkte på nytt i 1952. Han utga aldri noe skjønnlitterært igjen. Til slutt ble han en av ti som ble benådet 27.04.1951. Han levde helt fram til 1984 og ble 93 år.

SIGMUN REIN (1873–1960)

Født: 26.03.1873, Hammerfest

Litterær produksjon før 1940: Tre novellesamlinger og tre romaner

Medlem av DnF: Ja

Medlem av NS: Ja, fra 09.11.1940

Dom: Bot, Oslo byrett, 13.09.1946

NS-kartoteket informerer om at «Forfatter – ingeniør» Sigmund Rein fra Hammerfest ble opptatt i NS 09.11.1940 og var en del av Nordberg lag. I et skjema, «egen forklaring til politiet», som bes medtatt, oppgir Sigmund (eller Sigmund, som han også skriver) at han ikke gjorde noe spesielt 8. eller 09.04.1940, og at han en kort tid har vært propagandaleder i laget, samt medlem av Norsk-tysk forening. Den norsk-tyske foreningen var ikke forbudt å være medlem av, men det ble spurt om medlemskap på lik linje med Rikshirden, NSH eller andre organisasjoner. Han oppgir å ha deltatt på møter i laget «som blev holdt over restauranten i Ullevold kinobygg». Han oppgir også å ha gjort en jobb for et forlag knyttet til avisen *Deutsche Zeitung in Norwegen*, hvor han skreiv personskildringer av norske forfattere og gjorde utvalget selv: Bjørnson, Jonas Lie, Hans Aansrud, Anders Haukland, Hans Kinck «osv.» Dette mottok han et honorar på 700 kroner for. Denne boka og medlemskapet i NS er grunnlaget for forelegget, som Rein vedtok 13.09.1946.

I *Hvem er hvem* får vi lære om hans utdanning i knapp form. Den besto av eksamen fra Bergens tekniske høyskole i 1891, en Civil Servant Exam i Brooklyn 1895 og New York 1896. Den ene ga ham rett til å jobbe som landmåler og den andre som teknisk tegner. Dette kan vi også lese i *Harstad Tidendes* oppslag da han fylte 70 år. Datidens Facebook var en rekke oppslagsbøker med informasjon om personer, slik som Anna With lagde og utga på eget forlag: *Illustrert biografisk leksikon over kjendte norske mænd og kvinder*. «Vår tid hungerer efter billeder», skriver hun i innledningen, og boken omtales som «et bidrag til tidens billedtrang». Her får vi lese om hans utdanning og yrke, samt at han besvarer et spørsmål om inspirasjon og et «en eller anden liten anekdote eller lignende som karakteriserer de omgivelser De er vokset op i og Dem selv». På inspirasjon oppgir han: «Darwin, Dostojewski, Jesus, cellelæren, hjemlængselen, bøker og musik», og på det andre skriver han: «Vintermørke var de saakaldte «evige» polarmørke, men jeg syntes det var deilig for da kunde man gjøre endda flere gale ting end om sommeren uten at bli opdaget». Det var penger å tjene på folks interesse for hverandre da som nå. En siste kilde til informasjon om hans utdanning er *Trondhjemsteknikernes matrikel*,⁷¹ men her kompliseres bildet litt, ettersom årstallene ikke stemmer

71 Full tittel er *Trondhjemsteknikernes matrikel: biografiske meddelelser om samtlige faste og hospiterende elever av Trondhjems tekniske læreanstalt 1870–1915: med ca. 1300 ungdomsportrætter*. Trondhjem:Bruns boghandel, 1916.

helt overens. Han har altså et opphold på Trodhjems tekniske læreanstalt før han tar eksamen i Bergen. Det oppgis at han i sin tid i USA, som varte frem til 1898 jobba som arkitektassistent, for deretter å ha arbeidet som huslærer i Kongsberg og senere som privatlærer, journalist og forfatter.

Hans bakgrunn er preget av overklasse, med konsul Carl Lauritz Marius Rein (1837–1888) som far og komponist Otilia Rein (f. Finckenhagen; 1843–1912) som mor. Han er også aktiv i kulturlivet selv: I 1930–31 er han styremedlem i Den norske Forfatterforening, ett år etter at han meldte seg inn. Søsteren, som har samme navn som moren, Otilia Rein, gjorde seg også bemerket i kulturlivet som oversetter og brakte Turgenev (*Vaarbølger* i 1915) og Gorkij (*Konowalow* i 1914) til norsk. Til tross for at han fikk forelegg for aktivitetene sine under krigen, fjernes han ikke fra *Hvem er hvem* de påfølgende årene, slik som var vanlig.

Hans tre novellesamlinger og tre romaner er ikke nevnt i Landssvik-saken. Det nevnes heller ikke at han fikk skuespillet *Fætter Hans* oppført på Centraltheateret i 1907, eller farsen *Sommerflirt* på Casino i 1926 under pseudonymet Sigfred Sohl⁷². Forfatterstatusen hans er imidlertid vurdert. *Fætter Hans* fikk omfattende resepsjon i pressen. Blant annet anmeldes den av Fernanda Nissen i *Social-Demokraten*, men ikke særlig positivt. Dagbladet noterer at «tilskuerne gikk skuffet hjem» (Øksnevad, 1952). Novelleresepsjonen går bedre: Reidar Mjøen skriver i Dagbladet om debuten at «Man maa helt tilbake til Kielland for at finde en saa sikker og moden behandling av novellen hos en debutant» (Øksnevad, 1952, s. 160).

Slik ser imidlertid ikke alle det, i hvert fall ikke Helge Krog, som i sin anmeldelse av *Mennesketrin* slår til med følgende åpningssetning: «Sigmund Rein utnævnes aar om andet av allehaande tilfældige anmeldere til stilist. Det er et letsindig og skadelig misbruk av et ord, der burde holdes i hævd som superlativ. Hovedmassen av vore anmeldende journalister er jo altætende som svinene og drøvtyggende som hornkvæget, og snart blir det vel umulig at finde et superlativ, der ikke er kraftløst og halvraattent av den evindelige gumling i avisernes literaturspalter» (Havrevold, 1959, s. 35–36). Reins roman fra 1917, hans siste skjønnlitterære arbeide, *Kunskapens frugt*, mottas positivt,

72 *Harstad Tidende*, fredag 26.03.1943, s. 2.

blant annet av Ronald Fangen i *Dagbladet*.⁷³ Hvorfor det ikke ses nærmere på Reins litteratur i selve Landssvikoppjøret, slik som det gjøres med flere av de andre forfatterne, vet vi ikke. Hadde de gjort det, ville de sett at han bruker mye av sin bakgrunn i diktningen, særlig i *Ingeniøren vender tilbake*, som kanskje er hans mest kjente verk. Dette gjorde at han fikk oppmerksomhet i ingeniørkretser. I *Emigrasjon og diktning: utvandringa til Nord-Amerika i norsk skjønnlitteratur* av Jørund Mannsåker (1971, s. 31) påpekes det at hovedpersonen vender tilbake til Norge med «friskt tiltak og amerikansk tempo». Under krigen er det altså lenge siden Rein har skrevet selv, men han er svært aktiv, blant annet som foredragsholder i NRK. Langt uti okkupasjonen, i januar i 1945, holdt han for eksempel foredrag om «Nord-norske diktere» (Regine Normann, Aase Kristoffersen og Gisken Wildenvey). I *Fritt Folk* ble det annonsert at Sigmund Rein blant annet gjorde opplesninger på møtene til NSKs Nordberg-lag. Under okkupasjonen virket han også som litteraturanmelder i *Fritt Folk*; blant annet anmeldte han Borghild Kranes *Det var engang en student*.⁷⁴ I det hele tatt er det tale om utstrakt aktivitet som påfallende nok ikke behandles i Landssviksaken.

Han ble ekskludert av DnF etter krigen. I 1982 publiseres et utdrag av novellesamlingen *Mennesketrin* (1915) i boka *Sjøvær: eldre nordnorske fortellinger i utvalg*, hvor det ikke nevnes noe om NS-tilknytningen i den korte biografiske teksten som innleder.

Oppsummering

Hamsun er sjelden å finne i et selskap slik som i dette kapittelet, og hans Landssviksak er også betraktelig lengre enn alle de andre her, både i tid og i dokumentomfang. Det er utfallet han har likheter med de øvrige her, og også alder er en faktor han har til felles, særlig med Eldegard og Rein. Munheim

⁷³ *Dagbladet*, torsdag 20.12.1917, s. 7.

⁷⁴ *Fritt Folk* (Oslo), mandag 27.01.1941, s. 5.

var også voksen på dette tidspunktet, men skulle vise seg å leve lenge også etter krigen.

Felles er også hva retten har funnet i formildende retning, altså en vurdering der overtredelsene deres blir sett på som mindre og/eller i sammenheng med en slags svekket evne eller perifer status. Det er ingen av dem som kan sies å være særlig beklagende: De forsvarer alle sine valg fra før krigen, og de erkjenner seg ikke skyldige. Dette gjelder også flere i de kommende kapitlene.